

մինչև 28 բաժնուած միսը՝ 222,770 բա-
ժին է :

Այսպիսի մարդասիրութեամբ կըր-
նան շատ աղքատ զաղարոսներ առանց
հառաչելու և նախանձու՝ մեծատան մը
ճոխ սեղաններուն նայիլ :

ՀՌՈՎՄԱՅ ՍԿԶԲՆԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ՈՒ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐԸ

Հռովմ քաղաքին վրայօք՝ սկզբնաւո-
րելու ժամանակ՝ մեր արդի տեսած քա-
ղաքաց գաղափարը պէտք չէ ունենալ .
'ի բաց առեալ միայն Ղըիմու քաղաք-
ները՝ որք աւար, արջառ, և գիւղից բեր-
քը 'ի ներքս ամփոփելու համար չի-
նուած են : Հռովմայ գլխաւոր տեղեաց
հին անունները՝ ամենն ալ այս կերպ
գործոց իմաստ մը կ'ակնարկեն :

Քաղաքը փողոցներ անգամ չունէր ,
եթէ այս անուամբ չկոչենք Հռովմ հաս-
ցընող երկայնաձիգ ճամբաները : Տնե-
րը շատը պզտիկ էին և առանց կարգի
շարուած . վասն զի արք միշտ աշխա-
տութեանց և հասարակաց հրապարակ-
ները զբաղած՝ երբէք տանց մէջ չէին
նստեր :

Բայց քիչ ատենէն Հռովմայ մեծու-
թիւնը հասարակաց շէնքերովը երեցաւ :
Այն գործերը որ իրեն զօրութեանը վը-
րայ մեզի մեծագոյն գաղափար տուին
և դեռ ցայսօր կու տան՝ թագաւորաց՝
ատեն շինուեցան : Այն ժամանակէն 'ի
վեր յաւիտենական քաղաքին կառու-
ցումը սկսուած էր :

Հռոմուլոս և իրեն յաջորդները՝ գրե-
թէ միշտ իրենց դրացիներուն հետ կը-
ռուի մէջ եղան , քաղաքացիք՝ կանայք
և կամ երկիրներ ունենալու համար . և
քաղաք կը վերադառնային պարտեալ
ժողովրդոց կապուտներովը , որք ցորենի
որայք էին և հօտ . այս բանս քաղաքին

1 Տեա Ղիոնիսիոս Աղիկառնացւոյն զարմանքը՝
երէցն Տարկուինիոսի շինել տուած կոյանոցնե-
րուն նկատմամբ որք և ցայսօր կան : Հնախ . Հռովմ .
գիրք 3 .

մեծ ցնծութիւն կը պատճառէր : Ահա
յաղթանակաց ծագումը՝ որ յետոյ Հռով-
մայ 'ի ծայր մեծութեան հասնելուն
գլխաւոր պատճառ եղաւ : Հռովմ իր զօ-
րութիւնը շատ աւելցուց Սարինացւոց
հետ միանալովը , որք պատերազմասէր
և խիստ ժողովուրդք էին լակեղեմանա-
ցւոց պէս՝ որոնց սերունդքն ալ էին :
Հռոմուլոս անոնց լայն վահանը առաւ՝
փոխանակ իրեն ցայնժամ՝ գործածած
արգիական վահանին : Եւ պէտք է զի-
տեղ՝ որ զՀռովմայեցիս աշխարհիս տէր
ընելու ամենէն աւելի ձեռնտու եղողը
այն եղաւ որ շարունակաբար ամեն ժո-
ղովրդոց դէմ պատերազմելով՝ իրենց
սովորութիւնքը թողուցին՝ լաւագոյնը
գտնեցնուն պէս :

Այն ատեն՝ իտալիոյ հասարակապե-
տութիւնը կը համարէին թէ թագաւո-
րի մը հետ ըրած դաշնակցութիւննին
զիրենք անոր յաջորդացը նկատմամբ
չէր պարտաւորէր . ասիկայ իրենց հա-
մար տեսակ մը համազգային՝ օրէնք
էր . ուստի մէկ թագաւորէ մը նուա-
ճուողը՝ ուրիշի մը ներքե զինքը ազատ
կը սեպէր , և պատերազմներէ պատե-
րազմունք կը ծագէին :

Նումայի խաղաղարար և երկայն թա-
գաւորութիւնը շատ յարմար էր զՀռովմ
իր չափաւորութեանը մէջ պահելու . և
եթէ այն ժամանակը քիչ մ'աւելի եր-
կիր ունեցած ըլլար և աւելի ալ զօրու-
թիւն՝ շատ հաւանականութիւն կ'ոյ որ
իրեն բաղդը մշտնջենաւորապէս կը հաւ-
տատուէր :

Հռովմայ բարգաւաճանաց պատճառ-
ներէն մէկն ալ այն է՝ որ իւր թագա-
ւորներն ամենն ալ մեծահանճար մար-
դիկ եղան : Ուրիշ տեղ պատմութեանց
մէջ այսպիսի երևելի քաղաքագիտաց և
զօրավարաց անընդհատ շարք երբէք չի
գտնուիր :

Ի սկզբան ընկերութեանց՝ Հասարա-
կապետութեանց գլխաւորքն են որ օրի-
նադրութիւնը կը հաստատեն . և յետոյ

1 Պլուտարքոս , վարք Հռոմուլոսի :

2 Այս բանս գրեթէ բոլոր Հռովմայ թագաւո-
րաց բովանդակ պատմութեանը մէջ կը տեսնուի :

օրինադրութիւնն է որ Հասարակապետութեանց գլուխներ կը հաստատէ:

Տարկութիւնիս թագաւոր եղաւ առանց ծերակուտէն և կամ ժողովուրդէն¹ ընտրուելու: Իշխանութիւնը յաջորդական ըլլալու վրայ էր, ինքը զայն միահեծան ըրաւ: Քիչ ատենէն՝ այս երկու յեղափոխութեանց՝ երրորդ մ'ալ յաջորդեց:

Իր Սեքստոս որդին զլուկրետիան բռնաբարելով՝ այնպիսի գործ մ'ըրաւ, որով գրեթէ միշտ բռնաւորք պքսութեալ են իրենց իշխանական քաղաքէն. վասն զի ժողովուրդը՝ որուն այնպիսի գործ մը իր գերութիւնը աղէկ զգալ կու տայ, նախ ծայրայեղ որոշում մը կ'ընէ:

Ժողովուրդը դիւրաւ կրնայ զիջանիլ նորանոր հարկեր վճարելու. չի գիտեր թէ անօգուտ տեղը պիտի գործածուի իրմէ ուղուած ստակը. այլ երբ իրեն նախատինք մ'ըլլուի՝ սոսկ իր թշուառութիւնը կը զգայ, վրան բարդելով մտքէն անցած ամենայն կարելի չարիք:

Բայց այն ալ իրաւ է, որ Լուկրետիայ մահը՝ եղած խռովութեան միայն առիթ տուաւ. քանզի խորխտ, գործունեայ, յանդուգն և պարսպաց մէջ փակուած ժողովուրդ մը՝ պէտք էր որ կամ լուծը անվրէպ թօթափէր և կամ՝ իր բարքը մեղմացնէր:

Այս երկու բանէն մէկը պէտք էր ըլլալ, կամ Հռովմ իր վարչութիւնը փոխելու էր, և կամ պզտիկ և անշուք միապետութիւն մը մնար:

Արդի պատմութիւնը՝ այն ժամանակ Հռովմայ հանդիպածին նման՝ մեզի օրինակ մը կ'ընծայէ որ շատ նշանաւոր է. վասն զի մարդիկ տմեն ժամանակ նոյն կրքերը ունենալուն՝ մեծամեծ փոփոխութիւնք բերող առիթները տարբեր՝ այլ պատճառները նոյնք են:

Ինչպէս Անգղիոյ Հենրիկոս է թագաւորը ժողովրդական խորհրդարանին իշ-

խանութիւնը աւելցուց մեծամեծները ընկճելու համար, Սերվիոս Տուղլիոսն ալ իրմէն առաջ ծերակուտի¹ ատենը անգոր ընելու համար ժողովրդեան արտօնութիւնները շատցուց: Այլ ժողովուրդը աւելի յանդգնելով՝ երկու միապետութիւններն ալ տապալեց:

Տարկութիւնիս բնութեան կենդանագիրը շողքօրթող չէ եղած, և բռնաւորութեան դէմ խօսող ատենաբանները իրեն անունը երբէք չեն մոռցած, այլ իր դժբաղդութենէն առաջ ունեցած ընթացքը, պարտեալ ժողովրդոց ցուցած քաղցրութիւնը, առատաձեռնութիւնն առ զօրականս, իր պահպանութեանը համար այնքան մարդիկ որսալու ունեցած ճարտարութիւնը, պատերազմական քաջութիւնը, դժբաղդութեանը մէջ ունեցած երկայնամտութիւնը, և Հռովմայ ժողովրդեան դէմ՝ առանց թագաւորութեան և ընչից ըրած և կամ ընել տուած այն քսանամեայ պատերազմը, և իր յարատե հնարագիտութիւնները, շատ աղէկ կը ցուցնեն թէ ինքը արհամարհելի մարդ չէր:

Ապագայից տուած դասակարգութեան աստիճանքը ուրիշ բաներու պէս՝ բաղդին հաճոյիցը ենթակայ է: Վայ համբաւոյն այն իշխանին՝ որ ընկճեալ է յետոյ տիրող կողմնակցութենէ մը, և կամ ջանայ նախապաշարում մը ջընջել, որ իրմէն ետքը դեռ կ'ապրի:

Հռովմ թագաւորները աքսորած ըլլալով, միամեայ հիւպատոսներ դրաւ. այս բանս ալ շատ նպաստեց իրեն այն բարձր աստիճան զօրութեան հասնելուն: Իշխանք փառասիրութեան ժամանակներ ունին իրենց կենացը մէջ, որուն ուրիշ կրքեր և նոյն իսկ դատարկութիւն կը յաջորդէ. այլ Հասարակապետութիւնը ամէն տարի փոխուող առաջնորդներ ունենալով, որք կը ջանային իրենց իշխանութեան ժամանակը հոչակաւոր ընել, ուրիշ աւաղութեանց հասնելու համար, փառասիրութիւնն

¹ Մերակոյտը թագաւորութեան ամսմէջքին թագաւոր ընտրող ատենակալ մը կը գնէր, այս ընտրութիւնը ժողովրդէն պէտք էր հաստատուիլ: Տէն Դիմիտրիոս Ալեքսանդրի, ԳԼ Ա. Բ. Գ. Դ.

յապեցընելու ատեն չէին կորսնցընէր. ծերակուտի ատեննր ժողովրդեան նոր պատերազմներ առաջարկելու կը յորդորէին, և ամէն օր նոր թշնամիք կը ցուցընէին իրեն:

Արդէն այս ժողովը ինքնին շատ հակումն ունէր առ այն. քանզի ժողովըրդեան յարատե տրտունջներէն և խընդրուածներէն ձանձրացած, կը ջանար անոր անհանգարտութիւնը փարատելու արտաքոյ¹ զբաղեցընելով:

Արդ գրեթէ միշտ պատերազմը ժողովրդեան հաճելի էր. վասն զի աւարին խոհեմաբար բաշխուելովը, զայն ժողովրդեան օգտակար ընելու հնարքը գտեր էին:

Հռովմ² առանց վաճառականութե, և գրեթէ արուեստներէ զուրկ քաղաք մ'ըլլալով, յափշտակութիւնը առանձնականաց համար հարստանալու մի միայն հնարք էր:

Ասով կողոպտելու կերպը կանոնի տակ դրած էին, և հիմակուան փոքր թաթարաց մէջ գործածուած ոճոյն գրեթէ նման էր:

Աւարը հասարակաց³ էր, և զինուորաց մէջ կը բաժնուէր. բան մը չէր կորսուեր. իւրաքանչիւր ոք ճամբայ ելլելէն առաջ երդումն ըրած ըլլալով բան չը գողնալու: Արդ Հռովմայեցիք աշխարհիս ամենէն երկիւղած ազգն էին երդման նկատմամբ. և որ իրենց զինուորական կրթութեանը գլխաւոր կորովն եղած է միշտ:

Ի վերջոյ՝ Հռովմ մնացած քաղաքացիք ալ յաղթութեան պատուը կը վայելէին: Պարտեալ ժողովրդոց երկիրնեւրուն մէկ մասը կը գրաւէին երկու մասն բաժնելով, մին 'ի շահ հասարակաց, միւս մասն ալ աղքատ քաղաքացւոց կը բաշխէին, Հասարակապետութեան տուրք մը հատուցանելու պայմանաւ:

Հիւպատոսները, առանց աշխարհակալութեան և կամ յաղթութեան չկա-

րենալով յաղթանակի պատիւը ունենալ, սաստիկ կատաղութեամբ կ'ընէին պատերազմը և ուղղակի թշնամոյն վրայ կը դիմէին, և նախ ոյժն էր որոշիչ:

Ուրեմն Հռովմ⁴ անընդհատ և բուռն պատերազմի մէջ էր. արդ այն ազգը որ և վարչական սկզբամբ շարունակ պատերազմի մէջ է, 'ի հարկէ կամ պէտք էր կործանիլ և կամ յաղթել ուրիշներուն, որք երբեմն պատերազմելով և երբեմն խաղաղութեան մէջ գտնուելով ոչ յարձրկելու այնչափ կարողք էին և ոչ ալ զիրենք պաշտպանելու բաւականապէս պատրաստը:

Այս կերպով Հռովմայեցիք, խորին համութիւն ստացան զինուորական արհեստին: Անցողական (ղիպուածական) պատերազմաց մէջ օրինակաց մեծ մասը կը կորսուին, խաղաղութիւնը ուրիշ գաղափարներ կու տայ, և սխալմունք և առաքինութիւնք անգամ կը մոռցուին:

Անընդհատ պատերազմելուն սկըզբանց ուրիշ հետեանք մ'ալ այս եղաւ, որ Հռովմայեցիք առանց յաղթող ըլլալու ոչ երբեք խաղաղութիւն ըրին. յիրաւի, ինչ օգուտ կար ժողովրդեան մը հետ ամօթալից հաշտութիւն ընելով ուրիշի վրայ երթալ յարձրկիլ:

Այս մտածմամբ որչափ յաղթուէին՝ այնչափ ալ իրենց պահանջմունքը կ'աւելցընէին, որով յաղթողները կը սարսափեցընէին, և իրենք զիրենք ալ աւելի կը ստիպէին յաղթող ըլլալու:

Սոսկալի վրէժխնդրութեանց միշտ ենթակայ ըլլալով քաջութիւն և երկայնամտութիւն իրենց կարեւոր եղան. և այս ձիրքերը չկրցան բաժնուիլ իրենց վրայ յանձնասիրութենէ, 'ի սիրոյ ընտանեաց, հայրենասիրութենէ և այն ամեն բանէն որ սիրելագոյն է 'ի մարդիկ:

Խտալիոյ ժողովուրդը՝ պաշարմանց պէտք եղած մեքենաները չէին գործածեր⁵. ասկից 'ի զատ զօրականք ոռճիկ

¹ Թէպէտ և Սինկլիտոսին իշխանութիւնը ոչ այնչափ քաղաքային գործոց՝ որչափ աւելի արտաքին ձեռնարկութեանց նկատմամբ էր:

² Տէն Պալիէի Ա. 10. Գլ. 16:

⁵ Նոյնը յայտնապէս կ'ըսէ Դիոն. Ալեկառնացի. Ա. 9. և կը հաւաստի նաև պատմութեամբ: Զէին գիտեր ամենեւին պատենէներ չինէլ՝ զիրենք 'ի պա-

չունենալով, անկարելի էր երկայն ա-
տեն զանոնք բերդի մը դիմաց բռնել.
ասով իրենց պատերազմաց մեծագոյն
մասը որոշողական չէին: Թշնամւոյն բա-
նակը և կամ երկիրները կողոպտելու
համար կը պատերազմէին. յորմէ յե-
տոյ յաղթողն յաղթեալ իր քաղաքը կը
վերադառնար: Ահա այս է իտալիոյ ժո-
ղովրդոց դիմանալուն և Հռովմայեցւոյ
ալ զանոնք նուաճելու ունեցած յամա-
ռութեանը պատճառը. և ասով է որ այս
վերջինները այնքան յաղթեցին առանց
զեղծանելու և միշտ աղքատ մնալով:

Եթէ մերձակայ քաղաքները արա-
գաբար նուաճած ըլլային՝ Պիւռոսի,
Գաղղիացւոց և Անիքաղայ արշաւա-
նաց ժամանակ անկաժութեան մէջ կ'ըլ-
լային. և բոլոր աշխարհիս տէրութեանց
ճակատադրին նման յաղթատութենէ
շուտով հարստութեանց հասած կ'ըլ-
լային և ի հարստութեանց ի մեղկու-
թիւն:

Այլ Հռովմ միշտ ոյժ թափելով և
միակերպ արգելքներ գտնելով իր զօ-
րութիւնը կը ցուցնէր, առանց զայն
ընդարձակել կարենալու, ու ամենա-
փոքր տարածութեան մը մէջ, բոլոր
տիեզերաց մահացու ըլլալիք զօրու-
թեանց ինքզինքը կը հրահանգէր:

Իտալիոյ ամեն ժողովուրդները նոյն
աստիճանի պատերազմասէր չէին: Թոս-
քանացիք իրենց հարստութեամբը և
զեղխութեամբը մեղկացած էին. Տա-
րենտացիք և Կապուացիք, Կամպանիոյ
և Մեծին Յունաստանի գրեթէ բոլոր
քաղաքներուն նման՝ պարսպութեամբ
և զուարճութիւններով կը թունային.
այլ Լատինք, Հռնիկք և Սաբինացիք,
Եկուեանք և Վոլսկեանք պատերազմ
չատ կը սիրէին. Հռովմայ բոլորտիքն
էին. անհնարին ընդդիմակալութիւնը-

չարեւոց պատսպարելու համար. յարձակելով և
սանդղելով կը ջանային քաղաքն առնուլ: Եւփո-
րոս գրեց թէ Արթիմոն ճարտարապետը մեծա-
յաղթ մեքենաներ հնարեց ամրաշէն պարիսպները
փրցընելու համար, զորոնք նախ առաջին Պերիկ-
լէս գործածեց ի պաշարման Սամոսի, կ'ըսէ Պլու-
տարք. Կլեոսագրոս-Բիւն Պերիկլէս:

րին իրեն դէմ, և պինդ դիմացկունու-
թեան կողմանէ իրեն վարպետը եղան:

Լատին քաղաքները Ալպեան գաղ-
թականութիւններ էին՝ զորոնք հաս-
տատեց Լատինոս Սիլվիոս¹: Ոչ միայն
Հռովմայեցւոց պէս էր ծագումնին, այլ
և նոյն ծէսերն ունէին. և Սիւրվիոս Տուղ-
դիոս² անոնց խորհուրդ տուեր էր տա-
ճար մը կառուցանելու ի Հռովմ, որ
ըլլայ երկու ժողովրդեան միութեանը
կեդրոն: Հռեգիլլոն լծին մօտ մեծ ճա-
կատամարտ մը կորսնցընելով, Հռովմա-
յեցւոց զաշնակից և պատերազմաց նի-
զակակից ըլլալու հարկադրեցան³:

Տասնապետաց կարճատև բռնաու-
րութեանը ժամանակ յայտնի տեսնուե-
ցաւ թէ Հռովմայ մեծնալը որքան իր
ազատութենէն կը կախուէր: Տէրու-
թիւնը կարծես թէ զինքը շարժիչ ոգին
կորսնցուցած էր⁴:

Միայն երկու տեսակ անձինք զրտ-
նուեցան քաղքին մէջ. անոնք որ գե-
րութիւն կը կրէին, և այնպիսիներ՝ որ
իրենց անձնական շահուն համար զայն
կրել տալու կը ճգնէին: Երակուտի
անդամները իբր օտար քաղքէ մը՝ Հռով-
մէն մեկուսացան և մօտակայ ժողո-
վուրդը՝ ամենեկին ընդդիմակացութիւն
չի դտան:

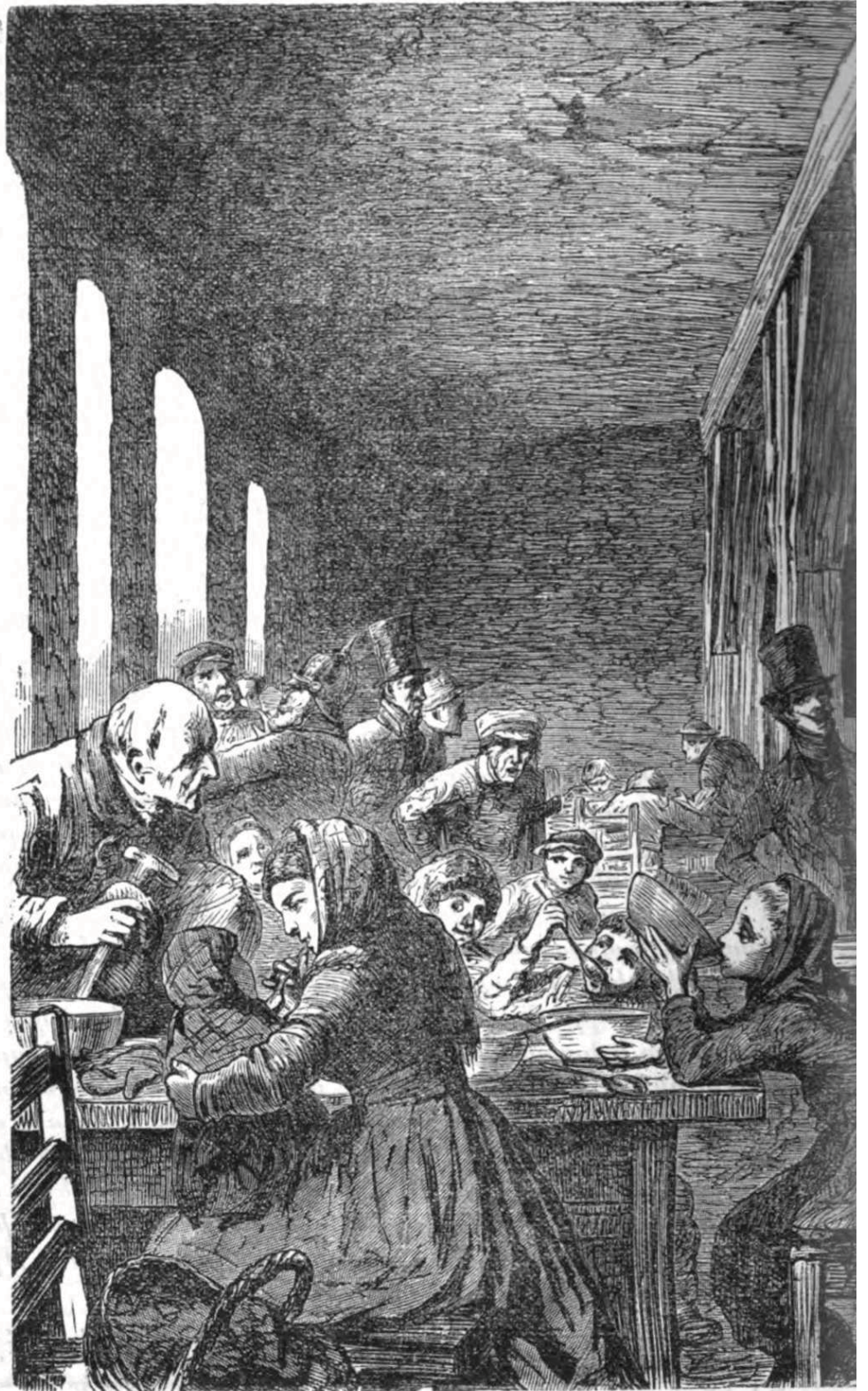
Երակոյտը զօրաց ուժիկ տալու
հնարքը գտած ըլլալով՝ Վէյէսի պաշար-
ման ձեռք վարկաւ, որ տասը տարի
տևեց: Հռովմայեցւոց մէջ նոր ճարտա-
րութիւն երևցաւ և պատերազմելու նոր
կերպ, փառաւորագոյն յաջողութիւն-
ներ ունեցան, և անոնցմէ մեծագոյն օ-
գուտ քաղեցին. և աւելի մեծամեծ աշ-
խարհակալութիւններ ըրին, շատ աւելի
զաղթականութիւններ ղրկեցին. միով

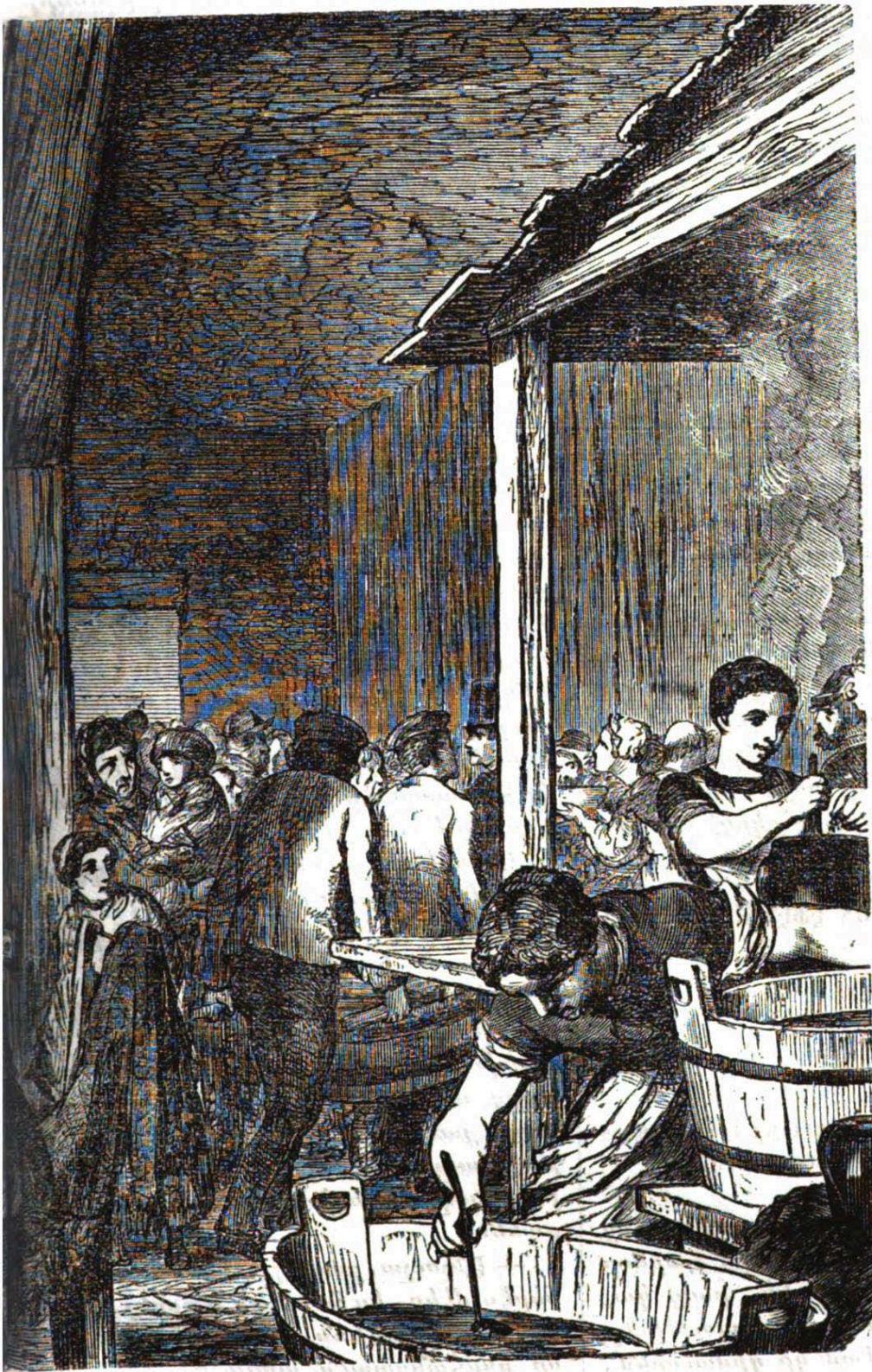
1 Ինչպէս որ կը տեսնենք Մագուս Հոմպլասիոս
պզին անուանեալ մէկ տաղին մէջ, որ Վիկտոր
Աւրելիոսի կը համարուի:

2 Դիոն Աւիանոսի, Գլ. Դ.

3 Տէս Դիոն. Աւիանոսի Դ. Գլ. 2. իրենց
հետ հաստատուած գաղինքներէն մէկը:

4 Ժողովրդեան գրաւոր օրէնքներ տալու պա-
տուակաւ՝ վարչութեան տէր եղան: Տէս Դիոն.
Աւիանոսի. Ա. 11. եր. 680 և յաջորդութեան:

ՀԱՆՈՅ Ի ՊԵՐԼԻՆ

բանիւ վէյիսի առումը տեսակ մը յեղափոխութիւն եղաւ:

Այլ աշխատանքն ալ նուազագոյն չեղաւ: Եթէ թուրքանացւոց, Եկուեանց և վոլսկեանց մահացու հարուածներ տուին, նոյն իսկ այս բանիս պատճառաւ իրենց դաշնակից Լատինք և Հեռնիկը որոնց զէնքերնին և կրթութիւննին Հոռվմայեցւոց նման էր, զիրենք ձգեցին և իրենց հակառակ թուրքանացւոց հետ դաշնակցեցան, և իտալիոյ ժողովրդոց ամենէն պատերազմասէր Սամնիացիք՝ իրենց հետ սոսկալի կարողութեամբ կռուեցան:

Ծերակոյտը ռոճկին հաստատութեանէն ՚ի վեր պարտեալ ժողովրդոց երկիրները ալ չէր բաժնեւր զինուորացւորիչ պայմաններ դրաւ: զոր օրինակ՝ զիրենք ստիպեց բանակին առ ժամանակեայ հարկ հատուցանելու, զգեստեղէն և ցորեն տալու:

Հռովմ ՚ի Կելտաց առնուելովը, զօրութիւնը ամենեւին չիկորսնցուց: Բոլոր բանակը որ աւելի ցրուեալ էր քան թէ պարտեալ՝ վէյէս քաջուեցաւ: Ժողովուրդը մերձակայ քաղաքները փախաւ, և քաղքին հրդեհը սոսկ հովիւներու քանի մը խրճիթներուն հրկիզիլն եղաւ:

Թարգմանեաց ՚ի Դադդիերեկե
ԿԱՐԱՊԵՏ ԷՖԷՆՏԻ ԲԷԻՋԵԱՆ

Կը շարունակուի:

ԻՋ ՄԸՆ ԱՆ:

ՄԸՐՐԷԻ ԱՆԳՂԻԱՑԻՈՅ ԱՊՏՈՒԼԱՀ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԻՉ
ԵՂԱՐՑ ՎՐԱՑ ԳՐԱՍ ՏՈՂԵՐԸ:

.... Օր մըն ալ Մնգդիացւոց ոմանց այցելութիւնը կ'ազդեն ինծի: Կարևոր գիր մը գրելու զբաղած էի. բայց կարելի չէր այցելուաց հիւրընկալութիւնը զլանալ: Կը փութամ կը գիմաւորեմ, և առաջին քաղաքավարական ընդունելութենէն ետքը, խօսքը կը սկսի արևելքի վրայ շրջիլ:

Այն պարոնայք արևելքի ճամբոր-

դութենէ մը կը դառնային և իրենց այլ և այլ յիշատակաց մէջէն, Կոստանդնուպօլսոյ ազդած քաղցրութիւնները կը յիշէին: Արևելեան ժողովրդոց մէջէն իրենց ուշադրութիւնը Հայք գրաւեր էին. և մեծ եռանդեամբ կը յիշէին անոնց մարդասէր հիւրասիրութիւնը, քաղցր մարդավարութիւնը և սիրտ շահող անոյշ վարմունքը:

— Յիրաւի, ըսաւ մէկը, մեր բոլոր համակրութիւնը Հայք գրաւեցին, և արժանի են: Արևելքի ժիր գործաւորքն են, և մեծ յոյս կու տան թէ բարեյաջող ու յառաջագէտ ապագայ մ'ունին:

— Ինծի զարմանք մեծ ազդեցին, ըսաւ միւսը, անոնց ճարտար արուեստագիտութիւնքն: Մանաւանդ թէ մեծ պարծանք զգալու էք դուք, Հայքդ, ազատ արուեստից նկատմամբ, աշխարհածանօթ համբաւ ունեցող ճարտարներ ունենալով: Լուսանկարչութեան արուեստին մէջ արդի աշխարհահռչակ ճարտարներէն մէկն ունիք: Շատ իսկ լսած էինք Սպարտակոս Եղբարց անունը. բաղդ ունեցած ըլլալով անոնց ճարտարարուեստ գործերը մօտանց տեսնել, կը հաստատենք թէ համբաւոյն արժանաւորը են:

Յայտ է թէ այս պարծանաց անզգայ սրտով չէի կրնար լսել. սրտէս կ'ուրախանայի և կը ջանայի անոնց եռանդուն խօսքերուն երախտագէտ երևոյթ մը ցուցնել: Անտարակոյս է որ գովասանքը ուստի ալ դայ՝ միշտ ուրախութիւն ու խրախոյս կ'ազդէ. բայց բնական է որ մարդ աւելի ուրախութիւն զգայ երբ օտար յառաջագէտ ազգի մը անձինք իր բուն ազգայնոց պարծանքները խրախուսելով անկեղծութեամբ կը գովաբանեն:

— Անշուշտ, ըսաւ դարձեալ այցելուներէս մէկը, կը ճանչնաս Մըրրէյ անգլիացւոյն Առձեռն առաջնորդ գիրքը, որ ընդհանրապէս ամեն Մնգդիացւոյ ճանապարհորդի ձեռքն է:

— Այո, ըսի, շատ անգամ տեսած եմ, և եթէ չեմ վրիպիր ձեր ձեռքի գիրքն՝ նոյն այն է: